

Hercules a pygmeusok között

LUKÁCSY SÁNDOR

Kölcsey 1817-ben kritikát tett közzé Berzsenyi verseiről a Tudományos Gyűjteményben. A megbírált végig sértődött, és – irodalmunk nagy veszteségére – felhagyott a költészettel. Erről minden kézikönyvben lehet olvasni; kevésbé ismertek az előzmények.

A történet 1810 márciusában kezdődik. E hó végén Berzsenyi Pestre utazott somogyi falujából, versei kiadását eligazítani. Inast vitt magával, a kocsit jól megpakolta sonkával, kolbással, és természetesen nem felejtette otthon a pipáját.

Mivel verseinek Kazinczy levelezőkönyvében már híre járt, a költőt izgatottan várták a széphalmi mester pesti hívei: Szemere Pál, Vitkovics Mihály és Kölcsey. Az irodalom ifjú titánjai.

Találkozásuk (melyről Szemere igen részletesen számolt be Kazinczynek) a Duna-hídon történt, többszöri tuda-

„...a szerencse, mely nyelvünket s literaturánkat századokon keresztül oly szűken pártolá, időről időre mégis gondoskodott, hogy ne csak el ne süllyedjenek, hanem fenntartó szellemet is nyerjenek magokba, minek erejével ifjodva és erősödve szebb élet elébe siethessenek. Kazinczy és Berzsenyi két géniusz valának, kik elhagyatás, mondhatnám eltapodtatás szomorú napjaiban varázserővel jelentek meg a magyar nyelv mellett; azt nemcsak életben tartották, de csínnal és kellemmel, és fiatal bőség tündöklésével öntötték be; s új karaktert adának neki, mely századokon keresztül viruló szépség gazdag forrása lenni meg nem szűnend.”

■ (Kölcsey Ferenc: Emlébeszéd Berzsenyi Dániel felett)

kozódás ellenére véletlenül. Szemere megszólított egy „alacsony termetű magyar”-t:

– Követem uraságodat, az úr nem tekintetes Berzsenyi úr?

– Az vagyok. S az úr?

– Én Szemere Pál.

Kölcsey, szokott félszességével, oldalt áll, Szemere oda-inti; Berzsenyi, bár szerénykedni szokott, hogy ő csak szegény nemesember, tunguzi vad lakos, nem akar rusztikusan udvariatlannak látszani, s bókkel fordul Kölcseyhez:

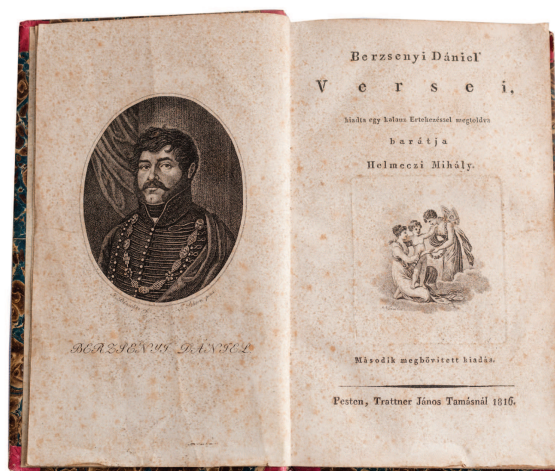
– Kazinczy az úrról igen szépen emlékezett, olvastam szonettjét.

Ezután két napig sülvé-főve együtt voltak: a költő szállásán, színházban, vendéglőben. Amikor Vitkovics hozzájuk csatlakozott, egy kis malőr történt:

– Megengedjen az úr, pipa van a számban, nem csókolhatom meg.

Szemere kommentárja: „Vitkovics pirult, s mi olyanok lettünk, mint akit leforráztak.”

Hamarosan kiderült, hogy Berzsenyit meg a fiatalokat modor- és ízlésbeli különbségek választják el. A pestiek terhesnek találták a madárlátta perccé és kolbász folytonos kínálgatását; összevitakoztak Kotzebue divatos darabjain (Kölcsey: „Énelőttem kiállhatatlanok”; Berzsenyi szerint szívhez szólók); a tunguz költő fájlalta, hogy Kazinczy kifogásolta tájszavait, a fiatalok nem álltak



(Szatmárcseke, Művelődési Ház, Kölcsey-emlékszoba, fotó: Orbán Domonkos)

mellé; versolvasás közben Berzsenyi és leendő kritikusa elégedetlenek voltak egymás deklamációjával; a Paradicsom vendégfogadóban Berzsenyi, hallva, hogy a szomszéd helyiségben Bihari, a híres cigányprímás hegedül, faképnél hagyta az irodalmárokat, majd vele együtt tért vissza:

– Bort ide! Te pedig Bihari, húzd! Énnekem a muzsika, csak magyar nóta legyen, igen tetszik.

A találkozás nyilvánvalóvá tette, hogy a két költő aligha fogja megérteni egymást. Mindkettejükben maradt valami tüske. Amikor Berzsenyi pesti barátait sorolta föl egy versében, Kölcseyt kihagyta.

1813-ban végre megjelent költeményeinek első kiadása, majd hama-



Donát János: Bihari János, prímás, olaj, vászon, 57,8 x 47,5 cm, 1820 (MNM, MTKCs, fotó: Király Attila)

Morelli Gusztáv fametszete Cserna Károly rajza után:
Berzsenyi Dániel, megjelent Az Osztrák-Magyar Monarchia
írásban és képmén c. kiadványban



rosan egy névtelen röpirat Kazinczy és újtót tábora ellen: a *Mondolat*. Szerzői a széphalmi vezéren akartak ütni, de Berzsenyin verték el a port. Kiragadtak verseiből egy-egy szót vagy sort, és hogy nevetségessé tegyék, zagyva szöveggörnyezetbe állították. Az irodalmi förmedvényt Berzsenyi egy „gyerkőce marhasággá”-nak tartotta, és legyintett rá.

A következő évben újabb röpirat, Kölcsey és Szemere Pál közös munkája: *Felelet a Mondolatra*. Kazinczy védelmében a paródia paródiája. De mit kellett látnia Berzsenyinek? Ez az írás is őt csipkedte meg, például azért a versért, melyben a bajuszáról szólt. Továbbá volt egy fiktív levél, melyben egy vidéki asszonyság beszámol pesti látogatásáról. Férje hangversenyre meg operába viszi, a hölgy azonban a cigányzenéért rajong: „Eszemadta Biharija, be angyali módra húzza!” Berzsenyinek föl kellett ismernie, hogy ez az ő kifigurázása, ráadásul egy némbor képében, a pesti cigányozás miatt; ez már több, mint túske: csontig hatoló sértés. Egy időre megálljt parancsol bosszúsága kitörésének, de két hónapos emésztődés után iszonyú levelet ír Kazinczynak: „Meggyőzhetetlen hidegség s munkátlanság fog el napról napra... Érzem, hogy mind magamnak, mind az emberiségnek meghaltam. Százszor felveszem tollamat, s százszor leteszem...” A levél kelte 1816. február 8-a; Kölcsey kritikája csak másfél év múlva fog megjelenni, s Berzsenyi már az elhallgatás szándékát fogatja fejében.

Kazinczy Ferenc: Kölcsey Ferenc arcéle, 1814 (MTA Kézirattár, fotó: Láng Klára)

A bíráló, mely dicsért is, kifogásolt is, elhatározással tette a szándékot. Előtrtek Berzsenyi bős indulatai: „Ez a recensio annyira általhágtá mind a maga határait, annyira megvet minden illendőséget és emberséget, annyira elárulja tisztátalan kútféjét, hogy az okosok előtt maga magát megcáfolja...” Úgy érezte, a kritikus nemcsak a versekről, hanem személyéről is goromba véleményt mondott, s ezt Kazinczyhoz írt levelében keményen visszatartotta, sértő módon említve Kölcsey testi fogyatékoságát: „Én ennek a pimasznak kamuti szeméből már akkor semmi jót nem néztem, mikor nékem a pesti kávéházban egy öl nyekgő verseket hozott.” Íme a keserves irodalmi ellentét ősoka: a szerencsétlen pesti találkozás.

Versírás helyett Berzsenyi tanulmányokkal akar felelni bírálójának. Ezeket – a bennük foglalt tudományt és esztétikai érzékenységet – a szakma nagyra tartja, méltán. De fájdalom szülte őket, s az néha rossz tanácsadó. A kritika „tisztátalan” kezekben – írja Berzsenyi – „csupa méreg s gonoszszágnak eszköze”, többnyire a „legtörpébbek” használják; ilyen törpe (meg nem nevezve) Kölcsey, a megbírált költő viszont „Hercules a pygmeusok között”.

Kölcsey viszontválasza is kemény. „Mennél inkább tiszteltem őt mint poétát, annál inkább óhajtottam volna, hogy ő maga poétai fenségéből egy rossz esztetizáló alacsonyására le ne szálljon.” Később higgadtan tért vissza a témára, de mindvégig ragaszkodott ahhoz a véleményéhez, hogy nagy költőtársa „saját dolgozásait igazító kezek alá venni sem elég belátással, sem elég türelemmel nem bírt.” A műgond prófétája beszélt az őserű tehetséggel; nem volt közös nyelvük.

Engesztelésre csak Berzsenyi halála után került sor. Kölcseyt kérték fel, mondjon emlékbeszédet az Akadémiában. Mindkettejükhöz méltó szavak hangzottak el: „Ha költő nevet csak az érdemel, ki nemesített érzelmeket hordoz keblében, ki a természete, az emberi szenvedelmekre vizsgáló tekintetet vet, ki a való életet magas szempontokból véve fel, a dalát a szépnek és jónak s az örök dicsőségnek szentel, hogy általa minden ifjú kebel szent lángra gyúladjon: valljátok meg, akkor a költő bizonyos jótévője az emberiségnek” – ilyen költő volt Berzsenyi. Egykori kritikáját nem vonta vissza Kölcsey, továbbra is a költő botlásait emlegette, és a valóságot

Morelli Gusztáv fametszete Cserna Károly rajza után:
Kölcsey Ferenc (Szatmárcseke, Művelődési Ház,
Kölcsey-emlékszoba, fotó: Orbán Domonkos)



megszépítve mondta, hogy bírálataért Berzsenyi elhűlésével fizetett (holott össze sem melegedtek), de az emlékbeszéd önmegszólító zárlatában egy nagy lélek nemes fájdalma tört ki: „...ősz gyermek, számláld el a hasznot, mi ifjúkori tetteidből származik. Korodra akartál hatni? korlátolt, kicsiny erőddel nehéz akarat!... A sokaság járja az utat, merre az ezerképpen változó vélemény árja ragadozza; a genie pedig sasként felszáll és elrohan, s öntudatlan szabja a törvényt, mit követni csak ő bír erővel... Árnyéka az elköltözöttnek, sírod felett zeng az engesztelő szózat! Nemsokára követlek tegedet...”

Két év múlva már Kölcsey sem élt.

